

İzmir Kiraz'da Suludere Köyü'nde Beylikler Devrinden Bilinmeyen Bir Cami ve Hamam Kalıntısı¹

*Little Known Monuments of Kiraz Suludere Village (İzmir),
a Mosque and a Ruined Hammam from Beylik Period*

Dr. Öğr. Üyesi Rüçhan BUBUR*

Özet

Makalede İzmir'in Kiraz İlçesi sınırları içerisinde Denizli-Ödemiş karayolunu Suludere köyüne bağlayan yolun sonunda yer alan cami ile camiye 100 metre uzaklıkta yer alan kavşakta konumlandırılmış hamam yapısı mimari özellikleri ile tanıtılacak ve tarihlendirilecektir. Bu iki yapı dışında hemen hamamın güneyinde bugünkü çocuk parkının bulunduğu alanda bir medresenin varlığı da köy halkı tarafından ifade edilmekteyse de günümüze bu medreseyle ilgili herhangi bir kalıntı ulaşmamıştır. Aydınoğlu beyliğinin sınırları içinde yer alan cami ve harap durumdaki hamam bugüne kadar yapılmış yayınlarda tanıtılmamıştır. Kare planlı, tek kubbeli bir harim ile üç birimli bir son cemaat yerine sahip cami kuzey yönde yapılan eklemelerle günümüze ulaşmıştır. Ortası kubbeli enine sıcaklıklı çifte halvetli plan şemasına sahip hamam bugün kullanılamaz durumdadır. İnşa kitabesi bulunmayan cami ve hamamın kaynaklarda ne zaman ve kim tarafından inşa edildiğine dair herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır. Gerek plan şeması, gerekse malzeme ve duvar örgü teknikleri ile Beylikler devri mimari özellikleri gösteren cami ve hamam 15. yüzyıl içinde tarihlendirilir.

Anahtar Kelime: Kiraz, Suludere, Beylikler Devri Mimarisi, Cami, Hamam.

Abstract

The article aims to introduce two buildings (mosque and hammam) that are located in Suludere village within the borders of Kiraz district of İzmir. The mosque

¹ 22. Uluslararası Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu 24-26 Ekim 2018'de sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

*Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü-Türk Sanatı Anabilim Dalı,
ruchan.bubur@ege.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0736-2595.

stands at the end of the road that connects Denizli- Ödemiş highway to the vil- lage, and the hammam is situated 100 meters away form the mosque. Apart form these two monuments, villagers express the existence of a madrasa building, just next to the hammam, where currently a playground stands. However, there are no remains that survived from this madrasa today. The mosque and the ruined Turkish bath located within the borders of Aydınoğlu Beylik have not been intro- duced in the publications made so far. The mosque originally is square based and single domed, with a three unit gallery at the northern facade. The gallery space is enlarged with additions and reached its current state today. The Turkish bath which has rectilinear plan scheme, is in unusable condition. The inscription plates of the buildings are missing today and there is no information about when and by whom they were built in publications. The mosque and the bath which exhibit the architectural features of the Beylik era in terms of the plan scheme, materials and masonry techniques, are dated to the 15th century.

Keywords: Kiraz, Suludere, Beylik Period Architecture, Mosque, Hammam.

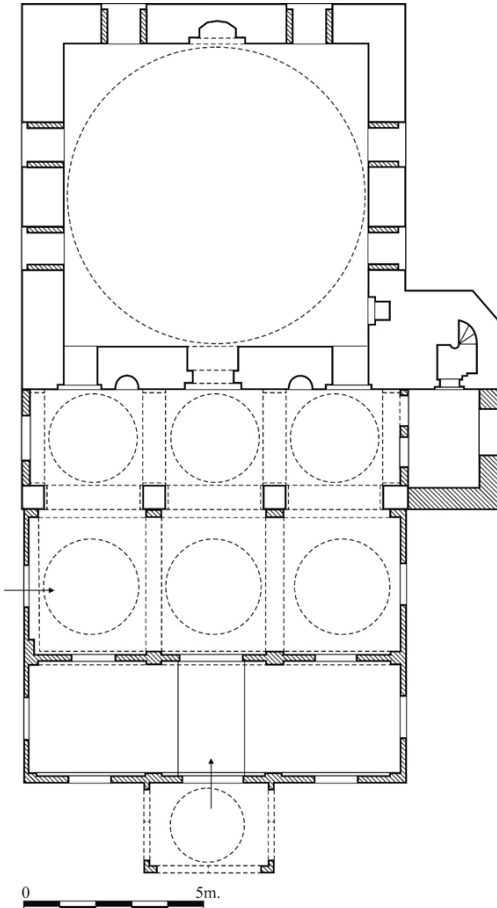
İzmir'in Kiraz İlçesi sınırları içerisinde Denizli-Ödemiş karayolunu Suludere kö- yüne bağlayan yolun sonunda yer alan cami ile camiye 100 metre uzaklıkta yer alan kavşakta konumlandırılmış hamam yapısı bu makalenin içeriğini oluşturu- maktadır² (Res. 1, 2). Bu iki yapı dışında hemen hamamın güneyinde bugünkü çocuk parkının bulunduğu alanda bir medresenin varlığı da köy halkı tarafından ifade edilmekteyse de günümüze bu medreseyle ilgili herhangi bir kalıntı ulaşma- mıştır.

1.Suludere Köyü Camii

Cami, ilk inşasında önünde üç kubbeye örtülü üç bölümlü bir son cemaat yeri bulunan, kare planlı tek kubbeli bir yapı iken daha sonra aynı planda ikinci bir son cemaat yeri ile onun da kuzeyine son cemaat yeri ile aynı planda düz tavanlı bir mekân ile bu mekânın kuzey cephe ortasında yer alan giriş açıklığı önüne içten kubbeli dıştan ise dört yöne eğimli çatı ile örtülü sundurma da diye- bileceğimiz bir birim ilave edilmiştir (Çizim 1).

Moloz taş malzemeyle inşa edilen yapıda duvarların köşelerinde düzgün kesme taşlar kullanılmıştır. Minare gövdesi ise, tuğladan inşa edilmiştir. Yapının harim bölümü beden duvarlarını oluşturan cepheler moloz taşla, köşeler ise mo- loz taşla beraber kullanılan düzgün kesme taşla inşa edilmiştir. Duvar örgüsü içinde bir de devşirme malzemeye rastlanmıştır. Yapının kuzeyine eklenen ve bir- birleri arasında kod farkı bulunan bölümlerin cepheleri zeminden yaklaşık 100 cm. yüksekliğe kadar fayansla kaplanmış, cephelerin üst bölümleri ise saçaklara kadar sıvanmış ve boyanmıştır.

² Arazi çalışmamız 2013 ve 2018 yıllarında yapılmıştır.

Çizim 1. Suludere Köyü Camii, plan.

Düz bir saçakla son bulan harim duvarlarının üzerinde yapının kubbesini dıştan gizleyen sekizgen planlı yalancı bir kasnak ile kubbeyi üstten örten kiremitle kaplı sekiz kenarlı bir kırma çatı görülmektedir (Res. 3). Son cemaat yeri kubbeleri ile son cemaat yerine kuzey yönde eklenen ve son cemaat yerine göre daha düşük koddan inşa edilmiş olan dıştan sıvalıdır. Bu bölümün kuzeyinde yer alan aynı planda düz tavanlı birim ise kiremitle örtülü dıştan dört yöne eğimli basık bir çatı ile örtülmüştür.

Harimin batı cephesinin kuzey ucunda yer alan silindirik gövdeli minare, prizmatik üçgenlerden oluşan bir pabuçla geçilen sekizgen bir kaide üzerinde yükseilir (Res. 4). Hemen hemen yapının beden duvarlarıyla aynı yüksekliğe sahip olan

minare kaidesinin üst kesiminin her yüzünde sivri kemerli çöktürmeler bulunur. Gövdeden şerefeye geçiş testere dişi şeklinde alttan yukarı doğru genişleyerek yükselen altı sıra tuğla ile oluşturulmuştur. Şerife üstünde yükselen silindirik petek kısmı kurşunla kaplı konik bir külahla son bulur.

Harimin doğu, batı ve güney cephelerinde ikisi alt kesimde, biri ise üst kesimin ortasında yer alan, sivri kemerli üçer pencere bulunmaktadır (Res. 5). Güney cephede kubbeyi gizleyen kasnağa açılmış iki yuvarlak küçük pencere sonradan açılmıştır.

Yapının harim dışında kalan doğu cephesinde yuvarlak kemerli üç açıklıktan ortada yer alan bir giriş açıklığı, iki yanda yer alanlar ise birer penceredir³. Söz konusu bu pencerelerden güneyde yer alanı son cemaat yerinin orijinal olan bölümüne, kuzeyde yer alanı ise eklenen bölüme aittir. Ancak, harimle beraber inşa edilmiş olan orijinal son cemaat yeri cephesinde görülen pencerenin, burada bulunması gereken son cemaat yeri kemer açıklığının sonradan doldurulduğunu ve ortasına açıldığını göstermektedir. Son cemaat yerinin içinden bu kesime bakıldığında görülen kemer bölümü ile dolgu duvarın inceliği de bu görüşü kanıtlamaktadır.

Yapının batı cephesinde, harim duvarının kuzey ucunda, yer alan sekizgen planlı minare kaidesinin kuzey cephesine, son cemaat yerinin batıya açılan kemer gözünü de kapatan bir mekân eklenmiştir. Minare kaidesinden ve son cemaat yerinden daha alçak tutulmuş olan bu mekânın üzeri kiremit kaplı eğimli çatıyla örtülüdür. Bu mekânın batı cephesine düşey dikdörtgen bir pencere açılmıştır. Batı cephenin kuzey kesiminde yuvarlak kemerli iki pencere yapıya eklenen bölüme aittir.

Yapının kuzey cephesinde yer alan yuvarlak kemerli üç açıklıktan, ortada yer alanı bir giriş kapısı, iki yanda yer alanlar ise penceredir. Giriş kapısının önünde ikisi kuzey duvarına gömülü, ikisi serbest desteklere oturan üzeri kubbeyle örtülü giriş biriminin destekleri birbirine kaş kemerle bağlanmıştır⁴.

Bugün camiye giriş, kuzey cephenin ortasında ve doğu cephenin kuzeyindeki açıklıklar ile sağlanmıştır. Kuzey cephedeki giriş biriminden, yapının kuzeyine eklenmiş olan dikdörtgen planlı üzeri düz bir çatıyla örtülü mekâna geçilir. Sıvalı ve boyalı durumda olan bu mekânda, toplam altı adet yuvarlak kemerli pencere bulunmaktadır. Bunların ikisi doğu ve batı duvarlarında diğerleri ise, kuzey ve güney

³ Ortada yer alan giriş açıklığı yapıyı ilk incelediğimiz 2013 yılında bir pencere idi.

⁴ 2018 yılındaki incelememizde bu bölümün iki yanda yer alan kemerlerinin arası yaklaşık 100cm. yüksekliğe kadar kapatılmış olduğu görülmüştür.

duvarlarındaki giriş açıklıklarının iki yanında yer almaktadırlar. Bu mekânın güney duvarındaki açıklıktan da yapının kuzey yönde büyütülmüş olan son cemaat yerine geçilir.

Caminin son cemaat yeri, kuzeyde aynı planın tekrarlandığı ikinci bir son cemaat yeri ile genişletilmiştir. Son cemaat yerinin orijinal olan bölümü kare kesitli dört ayakla taşınan pandantif geçişli kubbelerle örtülüdür. Ayaklar birbirine yuvarlak kemerlerle, harim duvarına ise sivri kemerlerle bağlanmaktadır⁵. İlk bakışta eş büyüklükte kubbelerin örttüğü bir harim gibi algılamakta olan bu bölümdeki genişletme son cemaat yerinin kare kesitli ayaklarına yapılan desteklerden kuzeydeki giriş mekânının duvarlarına uzanan yuvarlak kemerlerle sağlanmıştır (Res. 6). Son cemaat yerine eklenen bu bölümün daha geniş tutulduğu ve kubbelerinin de diğerlerinden daha yayvan olduğu dikkati çekmektedir. Bu mekânın kuzey duvarında iki, batı duvarlarında bir yuvarlak kemerli pencere ve doğu duvarında da yuvarlak kemerli bir giriş açıklığı bulunmaktadır.

Son cemaat yerinin batı cephesinde bulunan kemer de doğu cephede olduğu gibi kapatılarak içine biri kapı diğeri pencere olmak üzere iki açıklık yerleştirilmiştir. Bu girişten sekizgen kaideye sahip minarenin kuzey cephesi önüne inşa edilmiş olan mekâna geçilebilmektedir. Üzeri eğimli bir çatıyla örtülü bu mekânın batı duvarında dikdörtgen biçimli bir pencere bulunmaktadır. Bu duvar aynı zamanda minare kaidesinin batı duvarıyla da bitişmektedir. Minareye giriş sivri kemerli bir çökertme içinde yer alan dikdörtgen bir açıklıkla sağlanmıştır. İnşa edildiği dönemde son cemaat yerinin iki yanın açık olduğu doğu cephe üzerinde görülen bitişme çizgisi ile birlikte duvar kalınlığından da anlaşılmaktadır.

Harimin son cemaat yerine bakan duvarında; ortada sivri kemerli çökertmeye sahip basık kemerli bir giriş açıklığı, doğu ve batı uçta sivri kemerli çökertme içinde dikdörtgen biçimli birer pencere, giriş ile pencereler arasında ise birer dış mihrap yer alır (Res. 7). Dikdörtgen planlı dış mihraplardan batıda bulunanı, iki dilimli kemerin kuşattığı mukarnaslı bir kavsaraya sahiptir (Res. 8). Üç kuşaktan oluşan kavsaranın ilk sırasında seyrek yerleştirilen dikdörtgen prizmatik dişler, ikinci sırasında boş bırakılmış dairesel bir kuşak, üçüncü sırasında ise, aralıklı olarak yerleştirilmiştir prizmatik üçgenler bulunmaktadır. Doğudaki dış mihrabın orijinal durumunu koruyamadığı; gerek kemer formundaki tutarsızlık, gerekse mukarnas dişlerindeki düzensizlikten anlaşılmaktadır (Res. 9).

Basık kemerli giriş açıklığından sıvalı ve badanalı durumda olan harime geçilir. Kare planlı harimin üzeri pandantif geçişli bir kubbeyle örtülüdür. Harimin

⁵ Ayakları birbirine bağlayan yuvarlak kemerlerin orijinalinde harim duvarlarına bağlanan kemerler gibi sivri olduğu düşünülmelidir. Son cemaat yerinin genişletilmesi sırasında kuzey yönde atılan kemerlerle uyumlu olarak yuvarlak kemere dönüştürülmüş olmalıdır.

köşelerinde alt seviyeden başlayan pandantiflerin güneydoğu köşede yer alanında bir, diğerlerinde ikişer daire biçimli hafifletme ya da akustik işlevi gören küpler bulunmaktadır. Harimin doğu, batı ve güney duvarlarında alt sırada ikişer sivri kemerli, üst sırada birer yuvarlak kemerli; kuzey duvarın doğu ve batı ucunda birer dikdörtgen biçimli ve kubbe eteğinde iki daire biçimli olmak üzere toplam 13 adet pencere bulunur (Res. 10,11,12). Bugün alt sıra pencerelerinden doğu, batı ve güney duvarda yer alanlar yaklaşık 10 cm. kadar daraltılmış durumdadır. Bu pencerelerin dıştan görüldüğü gibi yuvarlak kemerli olması gerekirken bu daraltma nedeniyle sivri kemer görüntüsü kazandıkları anlaşılmaktadır. Batı duvarının kuzeyinde daralarak yükselen basamaklı bir kemere sahip, iç içe iki nişten oluşan bir duvar gözü yer alır. Kuzey duvarı ortasında yer alan harim girişi derin tutulmuş sivri kemer içinde yer alan basık kemerli bir açıklıktır. Güney duvarı ortasındaki mihrap, kaş kemerli bir çökertme içinde yer alır (Res. 12). Altı kenarlı mihrap nişi, daralarak yükselen basamaklı bir kemer içinde, mukarnaslı bir kavsaraya sahiptir.

Değerlendirme

Orta Asya'da 10. 12. yüzyıllardan itibaren türbe ve camilerde gördüğümüz tek kubbeli kübik yapıların inşası, Anadolu'daki Türk mimarisinde ilk olarak 13. yüzyıl başında Selçuklu devri cami ve mescitlerinde görülür. Kare planlı, üzeri kubbeye örtülü bir harimden oluşan bu örnekleri, önünde giriş mekânı durumunda inşa edilmiş son cemaat yerine sahip yapılar izlemiştir. İlk örneklerde tonozla örtülü dışa tamamen kapalı olan son cemaat yerlerinin Beylikler ve Osmanlı döneminde, iki yanı kapalı bir yönüyle dışa açık ve harimin genişliğine bağlı olarak da iki ya da üç birimli olarak inşa edildiği; üst örtüde ise tonoz, kubbe ve her ikisinin de birlikte kullanıldığı görülür (Dilaver 1971: 17-28; Katoğlu 1967: 81-100). Suludere Köyü Camii'nde olduğu gibi önünde kubbelerle örtülü üç yönü ile dışa açılan revaklı bir son cemaat yeri bulunan tek kubbeli cami ve mescitler, 14. yüzyıldan itibaren inşa edilmeye başlanmıştır. Revaklı avlu gelişimiyle ilişkilendirilen bu son cemaat yeri uygulaması farklı plan tiplerinde de yaygınlaşarak günümüze kadar devam etmiştir (Dilaver 1971: 23-24; Öney 1989: 4). Son cemaat yerinin kubbelerle örtüldüğü ve üç yönüyle dışa açıldığı ilk örnek, batı Anadolu'da Menteşe beyliği yapısı olan Milas'taki 1330 tarihli Hacı İlyas Camii (1330)'dir ⁶. Urla Kamanlı Cami (15.yy.)⁷, İzmir Cumaovası Cüneyd Bey Cami (15.yy.)⁸ ve Birgi

⁶ Plan için bk. Dilaver (1971): 28, şekil 11.

⁷ Plan için bk. Ünal ve Çağlıtütüncigil (2016): 33, şekil 8.

⁸ Plan için bk. İlter(1975): 12

Dervişağa Cami (1663-64)⁹ aynı plan şemasının görüldüğü batı Anadolu'daki beylikler devri eserlerinin örnekleri arasındadır.

Yapının minaresi Kiraz'daki İsa Bey ve Cevizli Köyündeki Gözcü Baba camilerinin ilk yapıdan kalan minarelerinin, sekizgen planlı kadesi ve pabuç bölümünün prizmatik karakterli üçgenleri ile benzer özellikler göstermektedir (Res. 13, 14, 15). Yayınlarda Aydınogluları Beyliğinin sınırları içinde bulunan Kiraz'daki İsa Bey Camisi'nin, Aydınoglu İsa Bey'in inşa ettirdiği bir yapı olduğu, 19. yüzyıldaki onarımda bugünkü görünümüne ulaştığı ve minaresinin ilk yapıdan kaldığı bilinmektedir. Tarihçiler belgelere dayalı olarak Kiraz'daki İsa Bey Cami'nin Aydınoglu İsa Bey'in henüz emir olmadığı dönemde Selçuk'taki İsa Bey (1375) Camii'nden önce inşa edilmiş olabileceği görüşündedirler (Telci 2010). Kiraz'ın Cevizli köyündeki Gözcü Baba Cami hakkında yayınlarda ya da Aydınogluları beyliğine ait yayınlanmış vakıf kayıtlarında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır¹⁰.

Tarihleme

Yapının inşa kitabesi yoktur. Kaynaklarda caminin ne zaman ve kim tarafından inşa edildiğine dair ulaşabildiğimiz herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. İzmir'in Kiraz ilçesi Aydınogluları Beyliği'nin sınırları içinde yer almaktadır. Ancak Aydınogluları beyliğine ait yayınlanmış vakıf kayıtlarında bu yapıdan söz edilmemektedir.

Yapı; moloz taş duvar örgüsü içinde kullanılan devşirme malzeme, köşelerde görülen bir sıra kesme taş kullanımı, duvar köşesinden başlayarak yan duvarların yarısına kadar yükselen pandantifler ve içinde yer alan hafifletme küpleri, yalancı kasnakla gizlenen kubbesi bu kubbenin oluklu kiremitle kaplı bir çatıyla örtülmesi ile Beylikler devri özellikleri göstermektedir¹¹.

Yapının minaresi de gerek yapıya bitişik inşa edilmiş beden duvarlarını aşmayan yükseklikteki sekizgen kadesi, kaidenin üst kısmında görülen sathi nişler gerekse türk üçgenine benzer prizmatik üçgenli pabuç biçimiyle 14. yüzyıl ile 15. yüzyılın ilk yarısı ait özellikler göstermektedir (Uysal 1990).

Sonuç olarak; gerek plan şeması, gerekse inşa teknikleriyle 14. yüzyıldan erken bir döneme tarihlendiremeyeceğimiz yapı, 15 yüzyılın ilk yarısı içinde inşa edilmiş olmalıdır.

⁹ Kuyulu (2001): 83, şekil 15.

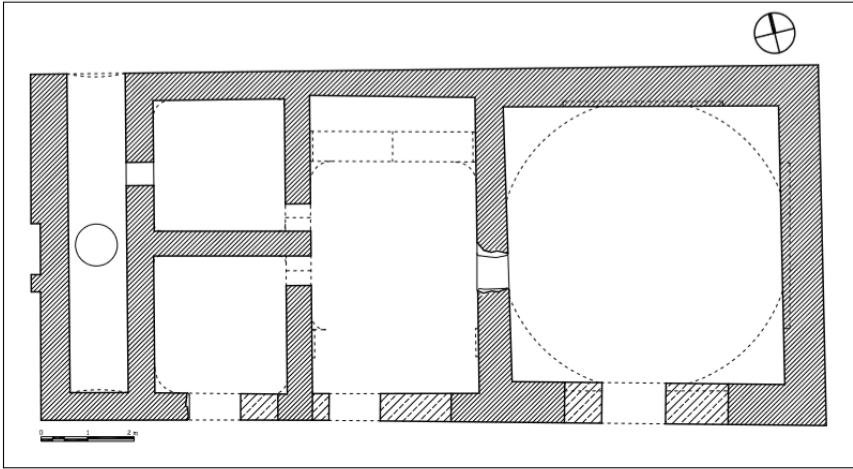
¹⁰ Aydınoglu Beyliği ve vakıf kayıtları için bk. Telci (2010), Telci (1999), Ersan (1998), Akın

¹¹ Beylikler devri mimarisi ve inşa teknikleri hakkında geniş bilgi için bk. Öney (1989), Kolay (1999), Kalfazade (2013)

2. Suludere Köyü Hamamı

Caminin aksine hamam günümüze harap halde ulaşmıştır (Res. 16). Su deposu dışındaki bütün üst örtüleri, geçiş öğelerine kadar yıkılmış durumdadır. Bugün yapının mekânları toprak ve kabayonu taşlarla doludur. Doğu, batı ve kuzey cephelerinde toprak seviyesinin güney cepheye oranla daha fazla yükselmiş olduğu görülür. Güney ve batı cepheler ise, sık ve duvarlara yakın dikilmiş çit bitkileri ile sarılı durumdadır. Ayrıca hamamda biri kuzeydeki halvetin batı duvarına, diğeri ise kuzey cephede sıcaklık duvarına bitişik iki incir ağacı bulunmaktadır.

Doğu batı doğrultusunda dikdörtgen bir alanı kaplayan hamamın soyunmalık mekânı bulunmamaktadır. Hamam doğudan batıya doğru sıralanmış kare planlı ılıklik, enine dikdörtgen planlı çifte halvetli bir sıcaklık ile halvet hücreleri boyunca uzanan dikdörtgen planlı tonoz örtülü su deposundan oluşmaktadır (Çiz. 2)¹².

Çizim 2. Suludere Köyü Hamamı, hamamı rölöve planı.

Hamam moloztaş ve tuğla malzemeyle inşa edilmiştir. Kuzey, doğu ve güney cephelerin duvar örgüsünde yer yer onarım izleri görülmektedir (Res.16, 17, 18). Büyük ölçüde harap durumda günümüze ulaşmış olan güney cephede üç giriş açıklığı bulunmaktadır. Bunlardan batı tarafta hamamın sıcaklık ve güney halvet

¹² Rölöve ve çizim Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Sanatı Anabilim Dalı doktora öğrencisi Buket İLTER ALPER tarafından yapılmıştır, kendisine teşekkür ediyorum.

mekânına ait olanlar yapının farklı bir işlevde kullanıldığı dönemde açılmış olmalıdır.

Hamamın doğusunda yer alan kare planlı ılıklik mekânında kubbeye geçişi sağlayan tuğla ile örülmüş pandantifler sağlam durumdadır. Kuzey, güney ve doğu duvarlarda yuvarlak kemerli çökertmeler bulunmaktadır. Kuzey ve doğu duvarlarının üst kesimlerinde sıvalar yer yer dökülmüştür. Duvarların üst kesiminde yatay uzanan boşluklar hatıl boşluğu olmalıdır. Güney duvarın orta kesiminin tamamen yenilenmiş olduğu farklı malzeme ve duvar örgüsünden anlaşılmaktadır (Res. 19). Dolayısıyla bugün burada görülen ahşap atkılı yüksek kapının hamamın soyunmalıktan ılıkliğe geçişi sağlayan kapıyla bir ilgisi yoktur ve orijinal kapı hakkında da bilgi sahibi olmamız olanaksızdır. Batı duvarda eksenin biraz güneyine kaymış olan harap durumdaki sivri kemerli açıklıktan hamamın sıcaklık mekânına ulaşılır.

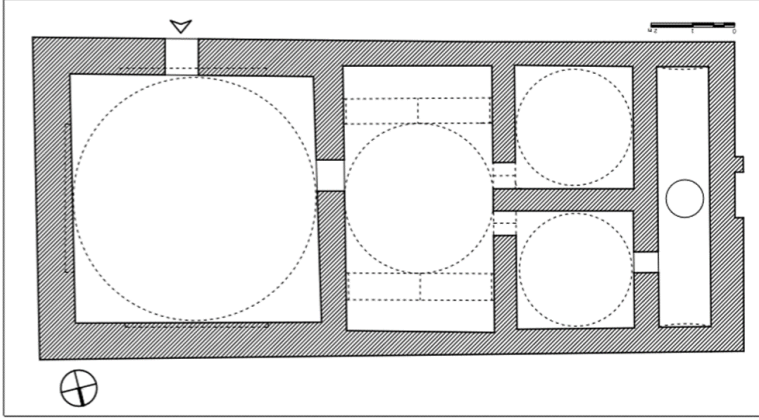
Enine dikdörtgen planlı sıcaklık mekânı, kuzey ve güneyden atılan kemerlerle kareye çevrilen alanın kubbeyle örtüldüğü bir plan şemasına sahiptir. Bugün kuzey yönde sağlam durumda günümüze ulaşmış olan kemerin köşelerinde kubbeye ait pandantif kalıntıları da görülebilmektedir (Res. 20). Bu kemerin batı duvardaki başlangıcında üzeri süslü devşirme mermer malzeme kullanılmıştır. Ancak bu kemerin ardında kalan bölümün örtüsüne ait hiçbir iz bulunmamaktadır. Çok dar olan bu alan, düz bir örtüye sahip olmalıdır (Res. 21). Doğu ve batı duvar üzerinde güneydeki kemerin izleri görülebilmektedir. Hemen hemen tamamen yenilenmiş olan güney duvar üzerinde bugün bir giriş açıklığı bulunmaktadır (Res. 22). Mekânın batı duvarının ortasında yer alan sivri kemerli iki açıklık kuzey ve güneyde yer alan halvet hücrelerine geçiş sağlamaktadır (Res. 23).

Kare planlı halvet hücrelerinin üst örtüsüne ait pandantiflerin başlangıç izleri mevcuttur (Res. 24). Kuzeydeki halvetin batı duvarı ortasında su deposuna açılan dikdörtgen biçimli kontrol penceresi vardır. Güney yöndeki halvetin güney duvarının doğu tarafı yenilenmiştir. Bu duvar üzerinde sıcaklık mekânında olduğu gibi sonradan açılan bir giriş açıklığı bulunmaktadır.

Kuzey güney doğrultuda uzanan dikdörtgen planlı su deposunun üzeri neredeyse düz olan bir basık tonozla örtülüdür. Bugün içi toprakla dolu olan su deposunun ortasında yaklaşık 1 metre çapında kazanlık çukuru vardır.

Hamamın üst örtüleri ve soyunmalık mekânı günümüze ulaşamamıştır. Güney duvarının da büyük ölçüde yenilenmiş olduğu görülür.

Yapıdaki geçiş öğelerine ait mevcut izleri değerlendirdiğimizde; mekânların pandantif geçişli kubbelerle örtülmüş olduğu açıkça görülür. Sıcaklık mekânında kemerlerin ardında kalan bölümün üst örtüsü ise, bu alanın çok dar olması nedeniyle düz bir örtüyle sağlanmış olmalıdır (Çiz. 3).

Çizim 3. Suludere Köyü Hamamı, restitüsyon planı.

Bugün ılıklik mekânının kuzey ve doğu cephelerinde yer yer küçük onarımlar görölse de, bu mekâna giriş sağlayan herhangi bir açıklık ya da cepheye bitişen bir duvara ait olabilecek hiçbir iz yoktur. Bu durumda soyunmalık mekânının ılıkliğin güney cephesine bitişik basit bir yapı olduğu ve günümüze ulaşamadığını düşünmeliyiz. Bugün ılıklik, sıcaklik ve güney halvet mekânlarının güney cepheye olan açıklıklarının da güney duvarın onarımında yapılarak, hamama yeni bir işlev kazandırıldığı düşünölmelidir.

Değerlendirme

Suludere Köyü Hamamı'nda enine dikdörtgen planlı sıcaklik mekânı iki kemer ile üç bölüme ayrılmış, ortadaki bölüm bir kubbeyle; iki yandaki bölümler ise düz bir tonozla örtölmüştür. Sıcaklik bölümüne kare planlı kubbeyle örtöülü iki halvet mekânı açılmaktadır.

Soyunmalık mekânı günümüze ulaşamamış olan hamamın ılıklik ve sıcaklik mekânlarının plan şeması, Semavi Eyice'nin yapmış olduğu tipolojiye göre "ortası kubbeli enine sıcaklıklı çifte halvetli hamamlar" grubuna dâhildir (Eyice 1960: 112-114).

Genellikle küçük boyutlu hamamlarda uygulanan bu plan şemasının, ilk örneklerin göröldüğü Selçuklu döneminden Osmanlı döneminin sonuna kadar, geniş bir zaman diliminde inşa edildiği bilinmektedir. 14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren uygulanmaya başlanan "ortası kubbeli enine sıcaklıklı çifte halvetli" plan şemasındaki hamamların 15, 16. yüzyıllarda batı Anadolu'da beylikler döneminde inşa edilmiş çok sayıda örneği vardır.

Afyon'da Sultandağı Çifte Hamamı (15. yy)¹³, Alaca Hamam (15. yy)¹⁴ ve Gedik Ahmet Paşa Hamamlarının (16. yy)¹⁵ kadınlar bölümü ile günümüze ulaşamamış olan Bolvadin¹⁶ Hamamı (16. yy), Tire'de Yeniceköy (14. yy sonu 15. yy başı)¹⁷ ve Molla Arap Hamamları (15.yy.)¹⁸, Manisa'da Alaca Hamam'ın¹⁹ erkekler bölümü, Hüsrev Ağa (Araplar) Hamamı (1558)²⁰ ve Dilşikar Hamamları'nın (16. yy)²¹ erkekler bölümü, Urla'da Kamanlı Hamamı (15. Yüzyıl)²² ve Hersekzade Ahmet Paşa Hamamı (15.yy)²³, İzmir'de Lüks Hamam (17. yy)²⁴ ve Namazgâh Hamamı (17.yy)²⁵; Suludere Köyü hamamında olduğu gibi enine dikdörtgen planlı sıcaklık bölümüne açılan iki halvet hücresi ile aynı plan şemasının örnekleridir. Ancak iki kemerle üç bölüme ayrılan sıcaklık bölümünün üst örtüsü bu örneklerden farklı olarak kubbenin iki yanındaki alanın darlığı nedeniyle düz tavanla sağlanmıştır.

Ortası kubbeli enine sıcaklıklı çifte halvetli plan şemasında iki kemerle üç bölüme ayrılan sıcaklık bölümü ortada bir kubbe iki yanda ise tonozla ve bu bölüme açılan halvet hücreleri de birer kubbeyle örtülüdür. Bu şemanın üst örtü ve mekân dağılımının farklılık gösterdiği örnekleri de bulunmaktadır. Üst örtüde sıcaklığın bir kemerle iki bölüme ayrıldığı kare alanın kubbeyle dikdörtgen alanın tonozla örtüldüğü ve sıcaklığın herhangi bir bölüntü yapılmadan tek bir tonozla örtüldüğü iki farklı uygulaması bulunur. Bursa Yıldırım hamamı (14. yy.), İznik Hacı Hamza Hamamı erkekler kısmı (15. yy.) ve Bursa Atpazarı Dayıoğlu Hamamı (15. yy. ilk yarısı) bu grubun örnekleri arasındadır (Çakmak 2002:20). Mekân dağılımında ise; sıcaklığın ılıklik, halvet hücrelerinden birinin de sıcaklık olarak kullanıldığı bir grup bulunmaktadır²⁶. Tire'deki Hekim Hamamı (15. yy.)²⁷, Molla Arap Hamamı (15. yy.)²⁸ ve Şeyh Hamamı (15, 16. yy)²⁹, Urla'daki Sungurlu Köyü

¹³ Plan için bk. Karaman (2013): 87, çizim 46.

¹⁴ Plan için bk. Karaman (2013): 61, çizim 24.

¹⁵ Plan için bk. Karaman (2013): 50, çizim 18.

¹⁶ Plan için bk. Karaman (2013): 100, çizim 56.

¹⁷ Plan için bk. Çakmak (2002): 43, çizim 7.

¹⁸ Plan için bk. Çakmak (2002): 58, çizim 10.

¹⁹ Plan için bk. Kuyulu, (1992): 66, çizim 1.

²⁰ Plan için bk. Acun (1999): 525, plan 68.

²¹ Plan için bk. Acun (1999): 534, plan 70.

²² Plan için bk. Bayrakal (2009): 36; Acar: 2, şekil 1.

²³ Plan için bk. Bayrakal (2009): 18, şekil 1.

²⁴ Plan için bk. Ürer (2002): 49, şekil 14.

²⁵ Plan için bk. Ürer (2002): 54, şekil 15.

²⁶ Bu değerlendirme için bk. Daş: 35.

²⁷ Plan için bk. Çakmak (2002): 53, çizim 9.

²⁸ Plan için bk. Çakmak (2002): 58, çizim 10.

²⁹ Plan için bk. Çakmak (2002): 2, çizim 13.

Hamamı (15. yy.)³⁰ ve Özbek Mahallesi Hamamı (15. yy.)³¹ ile Seferihisar'daki Sığacak Hamamı (16. yy.)³² bu grubun örnekleri içindedir.

Tarihleme

Hamamın inşa kitabesi bulunmamaktadır. İnşa tarihini kesin olarak verebileceğimiz herhangi bir yayın ya da belgeye henüz ulaşamadık. Mimari özelliklerine göre beylikler devri yapıları içinde değerlendirdiğimiz hamam hakkında, sınırları içinde yer aldığı Aydınoğlu beyliğine ait yayınlanmış belge ve vakıf kayıtlarında da herhangi bir bilgi bulunmamaktadır³³.

Soyunmalıği günümüze ulaşamamış olan hamamda aralık mekânı da yoktur. Anadolu Selçuklu hamamlarının hemen hepsinde görülen aralık mekânının 15. yüzyılda boyutlarının küçüldüğü, 16. yüzyıldan itibaren tamamen ortadan kalktığı bilinir (Çakmak 2002: 14; Çakmak ve Kuyulu Ersoy 2012: 48). Aralık mekânının bulunmaması nedeniyle yapının 16. yüzyılda inşa edilmiş olabileceği düşünülebilir. Ancak hamamın güney cephesinin hemen hemen tamamının yenilenmiş olduğu bu cephede yer aldığını düşündüğümüz soyunmalık mekânı ile birlikte aralık mekânının da günümüze ulaşamamış olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Hamam hemen yakınındaki cami ile moloz taş duvar örgüsü, köşe örgüsünde kesme taş kullanılması ve devşirme malzeme kullanımı gibi inşa tekniği bakımından benzerlik göstermektedir. Beylikler devri batı Anadolu yapılarında yaygın bir kullanımı olan "Ortası kubbeli enine sıcaklıklı çifte halvetli" plan şeması da göz önüne alındığında cami gibi hamamın da 15. yüzyıl içinde tarihlendirilmesi uygun olacaktır.

Günümüzde hiçbir iz ve kalıntının bulunmadığı ancak köy halkının sözünü ettiği medresenin de varlığını kabul edecek olursak; cami ve hamamı bir külliye yapıları olarak değerlendirmemiz gerekir. Bu durumda hamamın 15. yüzyıl içinde camiden daha önce inşa edilmiş olduğunu kabul edebiliriz. Ancak kalıntılarının var olduğu söylenen bu medresenin geç bir tarihte de inşa edilmiş olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Sonuç:

Bu çalışmada İzmir'in Kiraz ilçesi Suludere köyünde bulunan ne zaman ve kim tarafından inşa edildiği bilinmeyen cami ve hamam plan şemaları ve inşa teknikleri ile değerlendirilerek 15. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Beylikler devri mimari özellikleri gösteren cami ve hamamın, arşiv kaynaklarına dayalı yayınlarda ve

³⁰ Plan için bk. Bayrakal (2009): 28, çizim 2.

³¹ Plan için bk. Bayrakal (2009): 48, çizim 4.

³² Plan için bk. Daş (2007): 34, şekil 4.

³³ Aydınoğlu Beyliği ve vakıf kayıtları için bk. Telci 2010, Telci 1999, Ersan 1998, Akın 1968.

batı Anadolu'da beylikler devri mimari eserlerini ele alan çalışmalarda da adı geçmemektedir.

Cami ve hamam plan şeması, malzeme kullanımı, duvar örgü tekniği, boyutları ve herhangi bir süsleme unsuruna yer verilmeyişi ile batı Anadolu'daki beylikler devri yapıları içinde sade bir örnek olarak değerlendirilir.

Yapılan genişletme ile günümüze ulaşan ve işlevini sürdüren caminin aksine hamam harap durumdadır. Hamam ve çevresinde bir kazı çalışmasının başlatılması; hamamın kesin olarak tarihlendirilmesine yönelik verileri sağlamakla birlikte köy halkının sözünü ettiği medrese kalıntıları konusunu da aydınlatacaktır. Beden duvarları büyük ölçüde sağlam durumda günümüze ulaşmış olan hamamda en azından üst örtülerin restore edilmesi yapının gelecek kuşaklara aktarılması konusunda önemlidir.

KAYNAKÇA

- 📖 Acar, Türkan. "Urla Kamanlı Hamamı." *Sanat Tarihi Dergisi*, XXI.2 (2012):1-23.
- 📖 Acun, Hakkı. *Manisa'da Türk Devri Yapıları*. Ankara: TTK, 1999.
- 📖 Akın, Himmet. *Aydın Oğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 1968.
- 📖 Bayrakal, Sedat. *Urla ve Köylerindeki Türk Dönemi Sosyal Anıtları*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2009.
- 📖 Çakmak, Canan. *Tire Hamamları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2002.
- 📖 Çakmak, Şakir, ve Ersoy, Kuyulu İnci. "Manisa Saray Hamamı." *Sanat Tarihi Dergisi*, XXI /1 (2012): 39-48.
- 📖 Daş, Ertan. "Sığacık'ta Türk Mimarisi (Seferihisar/İzmir)." *Sanat Tarihi Dergisi* XVI/1 (2007): 25-48
- 📖 Dilaver, Sadi. "Anadolu'daki Tek Kubbeli Selçuklu Mescitlerinin Mimarlık Tarihi Yönünden Önemi.. *Sanat Tarihi Yıllığı* IV (1971):17-28.
- 📖 Ersan, Mehmet, Şeker Mehmet, ve Kanat Cüneyt. *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-1 Aydınöğulları Tarihi*. Ankara: TTK, 2013.

- 📖 Ersan, Mehmet. "Aydinoğulları Ailesine Ait Vakıfların XV-XVI. Yüzyıllardaki Durumu." *Acta Viennensia Ottomanika Akten des CIEPO-Symposiums (Comité International des Études Pré-Ottomanes)* vom 21. bis 25. September 1998 in Wien. Viyana (1998): 85-91.
- 📖 Eyice, Semavi. "İzmit'te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme." *Tarih Dergisi* XI.15 (1960): 99-120.
- 📖 İlater, Fügen. "İzmir Cumaavasında Unutulmuş Bir Yapı Grubu; Cüneyd Bey Külliyesi." *Anadolu (Anatolia)* XIX (1975): 1-12, Levha I-XII.
- 📖 Kalfazade, Selda. "Aydinoğlu Cami Mimarisine Genel Bir Bakış." *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-1 Aydınoğulları Tarihi*. Ankara: TTK, 2013.
- 📖 Karaman, Sami. *Afyonkarahisar Hamamları*. Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2013.
- 📖 Katoğlu, Murat. "13. Yüzyıl Konyasında Bir Cami Grubunun Plan Tipi ve "Son Cemaat Yeri."" *Türk Etnografya Dergisi* 9 (1967): 81-100.
- 📖 Kayhan, Hüseyin. "Aydın Oğlu Hızır Bey." *Turkish Studies* 4/8 (2009): 1674-1690.
- 📖 Kolay, İlknur Aktuğ. *Batı Anadolu 14. Yüzyıl Beylikler Mimarisinde Yapım Teknikleri*. Ankara: AKM, 1999.
- 📖 Kuyulu, İnci. "Dervişağa Camii." *Birgi, Tarihi, Tarihi Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları*. Yayına Hazırlayan R. H. Ünal. Ankara: Kültür Bakanlığı, 2001: 82-90.
- 📖 Kuyulu, İnci. "Manisa Alaca (Hamza Bey) Hamam." *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi* (1992): 63-72.
- 📖 Öney, Gönül. *Beylikler Devri Sanatı XIV. – XV. Yüzyıl (1300-1453)*, Ankara: TTK, 1989.
- 📖 Telci, Cahid. "Aydinoğlu İsa Bey: Bir Bâni, Üç Câmi." *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXV-1 (2010): 337-350.
- 📖 Telci, Cahid. "XVI. Yüzyıl Başlarına Âit Birgi Kazâsı Evkâf Defteri." *Tarih İncelemeleri Dergisi* XVI (1999): 203-260.
- 📖 Uysal, Ali Osman. "Anadolu Selçuklularından Erken Osmanlı Dönemine Minare Biçimindeki Gelişmeleri." *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* XXXIII/ 1-2 (1990): 505-533.
- 📖 Ürer, Harun. *İzmir Hamamları*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002.

Çizim Listesi

Çizim 1. Suludere Köyü Camii, plan.

Çizim 2. Suludere Köyü Hamamı, hamamı rölöve planı.

Çizim 3. Suludere Köyü Hamamı, restitüsyon planı.

Resim Listesi

Resim 1- Suludere Köyü Camii, kuzey cephe.

Resim 2- Suludere Köyü Hamamı, güney cephe.

Resim 3- Suludere Köyü Camii, harim ve son cemaat yeri üst örtüsü.

Resim 4- Suludere Köyü Camii, minare.

Resim 5- Suludere Köyü Camii, güneydoğu cephe

Resim 6- Suludere Köyü Camii, son cemaat yerini kuzeyde genişleten bölüm.

Resim 7- Suludere Köyü Camii, son cemaat yeri

Resim 8, 9- Suludere Köyü Camii, son cemaat yerinde batıdaki ve doğudaki dış mihrap.

Resim 10- Suludere Köyü Camii, harimin güney-doğu köşesi.

Resim 11- Suludere Köyü Camii, harimin doğu duvarı.

Resim 12- Suludere Köyü Camii, harimin güney duvarı

Resim 13- Kiraz İsa Bey Camii, minare.

Resim 14, 15- Kiraz, Cevizli Köyü Gözcü Baba Camii, minaresi ve pabuç bölümü.

Res. 16- Suludere Köyü Hamamı, güney cephe.

Res. 17. Suludere Köyü Hamamı, doğu cephe.

Res. 18- Suludere Köyü Hamamı, kuzey cephenin doğusu.

Res. 20- Suludere Köyü Hamamı, sıcaklık kuzeydoğu duvarı.

Res. 21- Suludere Köyü Hamamı, sıcaklık kuzey kemer.

Res. 22. Suludere Köyü Hamamı, sıcaklık güney duvar.

Res. 23- Suludere Köyü Hamamı, sıcaklık batı duvar.

Res. 24- Suludere Köyü Hamamı, güney halvetin kuzeybatı köşesi.

**İZMİR KIRAZ'DA SULUDERE KÖYÜ'NDE BEYLİKLER DEVRİNDEN BİLİNMEYEN
BİR CAMİ VE HAMAM KALINTISI**

Resim 1- Suludere Köyü Camii, kuzey cephe.

Resim 2- Suludere Köyü Hamamı, güney cephe.

Resim 3- Suludere Köyü Camii, harim ve son cemaat yeri üst örtüsü.

Resim 4- Suludere Köyü Camii, minare.

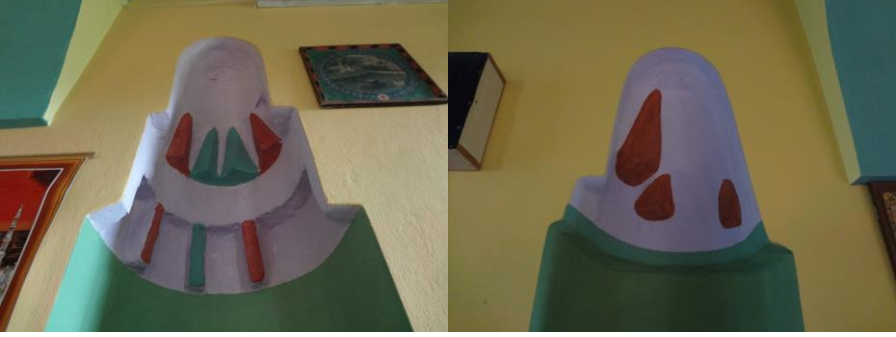
Resim 5- Suludere Köyü Camii, güneydoğu cephe

Resim 6- Suludere Köyü Camii, son cemaat yerini kuzeyde genişleten bölüm.

Resim 7 - Suludere Köyü Camii, son cemaat yeri

Resim 8 ve 9- Suludere Köyü Camii, son cemaat yerinde batıdaki ve doğudaki dış mihrap.

Resim 10- Suludere Köyü Camii, harimin güney-doğu köşesi.

Resim 11- Suludere Köyü Camii, harimin doğu duvarı.

Resim 12- Suludere Köyü Camii, harimin güney duvarı

Resim 13- Kiraz İsa Bey Camii, minare.

Resim 14, 15 - Kiraz, Cevizli Köyü Gözcü Baba Camii, minaresi ve pabuç bölümü.

Res. 16- Suludere Köyü Hamamı, güney cephe.

Res. 17- Suludere Köyü Hamamı, doğu cephe.

Res. 18- Suludere Köyü Hamamı, kuzey cephenin doğusu.

Res. 19- Suludere Köyü Hamamı, ılıklik mekânı güney ve doğu duvarları.

Res. 20- Suludere Köyü Hamamı, sıcaklık kuzeydoğu duvarı.

Res. 21- Suludere Köyü Hamamı, sıcaklık kuzey kemer.

Res. 22- Suludere Köyü Hamamı, sıcaklık güney duvar.

Res. 23- Suludere Köyü Hamamı, sıcaklık batı duvar.

Res. 24- Suludere Köyü Hamamı, güney halvetin kuzeybatı köşesi.